

Ekokritika a environmentální aspekty literatury: Střetávání a usmiřování dvou vědeckých kultur

Uplynulé roky nám stále s větší intenzitou připomínaly, že prostředí a klima se proměňují nebyvalým způsobem a rychlostí. Teprve v posledních několika málo letech se změna klimatu a související environmentální otázky dostávají do popředí zájmu médií a veřejnosti, a tím pádem i politiků. Při řešení gargantuovských problémů, kterým lidstvo čelí, však nelze spoléhat výlučně na tvrdá data exaktních věd. Environmentální krize má totiž i kulturní rozměr, a aniž bychom mu porozuměli, lze jen stěží hledat příčiny, natož pak najít vhodná řešení.

Na řevnivost a nedostatek komunikace mezi přírodními a humanitními vědami poukazoval již například Charles Percy Snow, skvělý anglický vědec a literát v jedné osobě, jehož esej „The Two Cultures and the Scientific Revolution“ (Dvě kultury a vědecká revoluce, 1959) podnítila vzrušenou debatu. Kritizuje v ní i přezíravý přístup literatury k exaktním vědám. Od té doby se v anglofonním světě mnohé změnilo. Jedním z nejviditelnějších projevů sblížení humanitních a přírodních věd je právě ekokritika, která se v akademickém prostředí začala výrazně prosazovat nejprve v devadesátých letech minulého století v USA. Do literárněvědného diskurzu se pojem ekokritika dostal na konferenci americké Asociace západní literatury v roce 1989, kde Glen A. Love podrobil kritice „omezenou humanistickou vizi naší disciplíny, její úzce antropocentrický pohled na věci, které jsou v životě podstatné“.¹ V asociaci, které tehdy předsedal, sdílela tento pohled celá řada jeho kolegů a kolegyně. Jedna z nich, Cheryll Glotfeltyová, je autorkou nejcitovanější a zároveň nejprostší definice ekokritiky. Popisuje ji jako „zkoumání vztahu literatury a fyzického prostředí“. Ekokritické bádání se tedy zaměřovalo na způsoby reprezentace přírodního prostředí v literatuře, potažmo na reciprocitu mezi kulturou a přírodou. Jak totiž připomíná Timothy Clark, „samotná kultura má kontext — biosféru, vzduch, vodu, rostlinstvo a živočišstvo“.²

Naše úvodní slovo nemá ambici podat ucelený nástin dějin ekokritiky. Čtenářům, kteří mají zájem seznámit se blíže se zhruba třicetiletou historií této literárněteore-

1 Love, Glen A. „Revaluating Nature: Toward an Ecological Criticism“. In *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Eds. Cheryll Glotfelty — Harold Fromm. Athens — London: University of Georgia Press, 1996, s. 229.

2 Clark, Timothy. *Literature and the Environment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. s. 4.

tické disciplíny, dobře poslouží kupříkladu webové stránky nejstarší oborové organizace Association for the Study of Literature and Environment (www.asle.org), které nabízejí řadu přehledových článků. Ty zachycují ekokritiku jako literárněteoretický přístup, který začali uplatňovat američtí badatelé na čtení děl amerických a v menší míře i britských autorů. Pověštinou se přitom omezili na texty, které explicitně pojednávají o přírodě. Během následujících tří dekad se však pole ekokritického bádání organicky rozrostlo. Brzy se zájem ekokritiků přesunul z nebeletristických textů, zejména tzv. *non-fiction*, na jiné žánry. Zkoumat se začaly také jiné národní literatury, což nevyhnutelně vedlo i k rozvoji komparativních přístupů. Rychle se také začala rozšiřovat paleta sledovaných environmentů. Zpočátku velmi úzkoprofilový zájem o topos divočiny vystřídaly studie zaměřené na jiné typy prostředí, včetně prostoru městského. Ruku v ruce s tím někteří ekokritici začali zkoumat souvislost mezi životním prostředím a útlakem sociálně slabých skupin obyvatel. I proto se tématu environmentální spravedlnosti v posledních letech dostává stále větší pozornosti. Podobně frekventovaným termínem v ekokritických pojednáních je antropocén,³ který označuje období od poloviny 20. století, kdy lidská činnost začala mít znatelný vliv na úrovni celé planety. Konkrétní dopady však zpravidla není možné adekvátně sledovat ani chápat pro jejich komplexitu, rozložení v čase a globální rozsah, přestože místní projevy subjektivně pociťujeme. V teoretické debatě o tomto fenoménu je klíčovým pojmem „hyperobjekt“, jehož charakteristiky postuloval Timothy Morton.⁴ Zvláště v posledních několika letech se ekokritika vyznačuje dynamickým, až překotným vývojem. Dokládá to i rychle rostoucí počet ekokriticky orientovaných edičních řad z produkce předních nakladatelství (např. Routledge, Palgrave Macmillan, Lexington Books, Peter Lang). I letmé přehlédnutí názvů kapitol v těchto monografiích pomůže čtenáři vytvořit si představu o stále pestřejší škále témat a přístupů v ekokritickém výzkumu.

Tuto pestrost se v aktuálním čísle alespoň částečně pokoušíme zprostředkovat i čtenářům *Světa literatury*. Jak dokumentují předchozí odstavce, ekokritika se nejdříve etablovala ve Spojených státech. Je tedy asi přirozené, že většina studií v ekokritickém bloku pochází z pera českých amerikanistů. Michal Peprník zkoumá ekocentrické imaginativní struktury v románu *Průkopníci*, jehož autorem je James Fenimore Cooper. Petr Kopecký na příkladu tří amerických spisovatelů (John Muir, Robinson Jeffers a Edward Abbey) ilustruje souvislost mezi literaturou o přírodě a americkým environmentálním hnutím. V další kapitole Karla Rohová představuje ekofeministickou analýzu románu *Podobenství o rozséváči* afroamerické futuristické spisovatelky Octavie Estelle Butlerové. Šárka Bubíková s Olgou Roebuck se věnují žánru detektivní prózy. Ve třech textech, zasazených do rozličných míst napříč USA, sledují různé způsoby ztvárnění environmentu. Předmětem posledních dvou studií je tchajwanská a česká literatura. Pavlína Krámská zejména prostřednictvím analýzy díla Liu Ka-Shianga demonstruje, jak se tchajwanská environmentální literatura podílela na utváření národní identity. Tematický blok uzavírá Josef Hrdlička, který se zabývá

3 Viz např. Timothy Clark. *Ecocriticism on the Edge: The Anthropocene as a Threshold Concept*. London and New York: Bloomsbury, 2015.

4 Morton, Timothy. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.

ekologickým myšlením v české literatuře, konkrétně v období romantismu (Karel Hynek Mácha, Karel Jaromír Erben, Vincenc Furch), na počátku 20. století (Jakub Deml, Stanislav Kostka Neumann) a v osmdesátých letech minulého století (Emil Juliš).

Text Josefa Hrdličky představuje jednu z prvních ekokritických sond do české literatury. Nezůstane však dlouho osamocen. Před několika měsíci vyšla v časopise *Česká literatura* patrně první výlučně ekokritická analýza zaměřená na českou literaturu, konkrétně na reflexi klimatické změny a environmentální problematiky v současné české próze.⁵ Její autorka Tereza Dědinová připravuje na příští rok pro tentýž časopis speciální číslo věnované ekokritice. Během jednoho roku se tak urodí celá řada pozoruhodných studií. Osobně mě těší, že již nebudu muset zahraničním kolegům českou ekokritiku prezentovat jako pole neorané. I následujících šest příspěvků v tomto svazku snad přispěje k rozšíření a kultivaci ekokritického přístupu. Ten bezpochyby skýtá velký potenciál v podobě nových způsobů smýšlení a psaní o literatuře.

Petr Kopecký

5 Dědinová, Tereza. „Bajka pro dnešek: Ekokritická analýza vybraných děl současné české prózy“. *Česká literatura*, 70, 2022, č. 2, s. 155–182.